

ČURDA, Vojtěch: *Ladislav Štoll. Příběh komunistického ideologa a formování československé kultury ve 20. století*
Academia, Praha 2022, 476 stran

BOHUMIL MELICHAR

Ústav pro studium totalitních režimů, Praha, Česká republika
bohumil.melichar@ustrcr.cz
Securitas Imperii 40 (1) 2022: 222–225

Česká historiografie zažívá v posledních letech vzmach badatelské aktivity směrem k důležitým osobnostem období československého socialismu. Jako výrazné počiny na tomto poli můžeme označit Macháčkovu obsáhlou biografii Gustava Husáka, nedávno vyšlou knihu Stanislava Holubce o Luise Landové-Štychové, novou biografii Rudolfa Slánského z pera Jana Chadimy či knihu Zdeňka Doskočila o Ladislavu Novomeském.¹ V kontextu tohoto zvýšeného zájmu o biografie osobností spojených s komunistickým hnutím vyšla kniha Vojtěcha Čurdy, jež má ambice prostřednictvím života Ladislava Štolla popsat proces formování československé kultury ve 20. století.

Autora k badání vyprovokovala aura, která byla kolem Ladislava Štolla konstruována v průběhu 90. let. V očích členů nově se utvářející polistopadové kulturní sféry se stal personifikací všech restrikcí a represí stalinismu vůči umění, a to nejen na poli literatury, kam, jak Čurdův výzkum dokazuje, Štoll upínal svoji pozornost primárně. Jeho jméno se stalo synonymem nepřilíš nadaného ideologa kumulujícího politické funkce a posty v kulturních organizacích, jež mu dávaly moc profesně i lidsky likvidovat tvůrce děl „nedostatečně optimistických a budovatelských“. Čurda postřehl velmi jasně a jasně nebezpečí ahistorismu podobně karikovaného obrazu a skrze pečlivý pramenný výzkum ve Štollově pozůstalosti se k jeho osobě pokusil přistoupit analyticky.

Čurda proti zkratkovitosti, s jakou bylo k Ladislavu Štollovi přístupováno, předepisuje „klasický lék“ historiků: kontextualizaci. Čtenáři sděluje, že se pokusil zachytit Štollův život v kontextu bouřlivých politických a kulturních zvrátů a změn, pro-
*vázajících československou historii 20. století.*² Podobný cíl Štollův život vymezený

1 MACHÁČEK, Michal: *Gustav Husák*. Vyšehrad, Praha 2017; HOLUBEC, Stanislav: *Nešťastná revolucionářka. Myslenkový svět a každodennost Luisy Landové-Štychové (1885–1969)*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2022; CHADIMA, Jan: *Rudolf Slánský*. Vyšehrad, Praha 2022 a DOSKOČIL, Zdeněk: *V žaláři a vyhnanství. Ladislav Novomeský v éře stalinismu a poststalinismu*. Nakladatelství Lidové noviny – Historický ústav AV ČR, Praha 2020. Za důležitou práci žánru lze rozhodně označit knihu KŘEŠTAN, Jirí: *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*. Paseka, Praha – Litomyšl 2012.

2 ČURDA, Vojtěch: *Ladislav Štoll. Příběh komunistického ideologa a formování československé kultury ve 20. století*. Academia, Praha 2022, s. 12.

lety 1902–1981 rozhodně umožňuje. Zásadním pojmem, kterým Čurda jeho příběh rámuje, je ideologie. Štoll jako by žil hlavně proto, aby mohl komunistickou ideologii bez výhrad přijmout za svou, jednat podle ní a po roce 1948 v návaznosti na její postuláty vládnout v kulturní oblasti. Proto, aby autor mohl odlišit významové polohy sousloví „být marxistou před rokem 1948 a po něm“, vytahuje z knihovny klasickou Mannheimovu teorii dělicí ideologie na nástroje podporující aktuální sociální řád a utopie zahleděné do budoucnosti prosazující revoluční změnu. Během svého života byl Štoll ve svém marxismu propagátorem obou těchto forem, jež na sebe komunistická ideologie vzala. Plnokrevným revolucionářem se stal ve 30. letech a radikální změny prosazoval v období československého stalinismu, vývoj v období normalizace jej naopak postavil do pozice člověka využívajícího ideologii jako prostředek obrany stávajících společenských mechanismů. Klíčový pro popis a vysvětlení vývoje osobnosti Ladislava Štolla je pro Čurdu pojem generace. Mluví dokonce o tzv. ztracené generaci, kterou silně ovlivnila 1. světová válka. Té se sice Štoll neúčastnil, ale přišel v ní o otce. Ztráta víry ve smysl světového řádu se ještě prohloubila v krizi 30. let, kdy Štoll jako aktivní komunistický publicista přišel o místo v Živnostenské bance a po boku Julia Fučíka se jako autor publikující v *Tvorbě* a člen KSČ pod Gottwaldovým vedením stavěl za levicové umění a práva nezaměstnaných. Podobný efekt měla 2. světová válka, jež jej utvrdila ve víře v životaschopnost komunistické myšlenky. Čurda výběrově sáhl i k sociologii Pierra Bourdieuho. Jeho teorie kapitálů využívá ve chvíli, kdy se snaží objasnit, proč se právě Štoll stal v první polovině 50. let vedoucí postavou ovlivňující budoucnost literatury a částečně i dalších vědeckých a kulturních oblastí.

Struktura výkladu daná používáním jasně vymezených pojmů je však často pod povrchem popisu spletených osobních vztahů a různých zákrut intelektuálních debat vedených na stránkách denního tisku či na plénech kulturních institucí. Práce s výše vyjmenovanými analytickými nástroji se nepropisuje důsledně do zpracování celého Štollova života. Pojem ideologičnosti je skrze Mannheima pouze nastíněn. Kniha rozhodně není intelektuální biografii, která by do hloubky rozebírala Štollovo chápání marxismu. Autor necituje nic z velmi rozsáhlé filozofické, sociologické či kulturně historické zahraniční literatury věnující se marxismu a nepokouší se o hlubší rozbor Štollova přisvojení si této myšlenkové soustavy. Je to o to překvapivější, že mu na několika místech přiznává velice rozsáhlé znalosti původního díla Karla Marxe, jehož studiem a překladem se zabýval v polovině 30. let během svého pobytu v Moskvě. Ve většině případů si tak Čurda vystačí s frázemi o Štollovi neschopnosti být tvůrčím duchem či o vulgarizaci marxistického výkladu, které Štollovi kritici používali v 60. či 90. letech. Není často jisté, v porovnání s kým byl Štollův pohled méně sofistikovaný. Pokud už Čurda srovnává, jako by od čtenáře vyžadoval detailní znalost meziválečné levicové literární teorie a estetiky. Napíše-li, že *do Štollových příspěvků z oblasti kultury se na rozdíl od článků Václavkových nepromítá specifický pokus o vytvoření marxistické estetiky, či nějaký jiný*

*uměnovědný koncept, nýbrž jsou psány velmi prostým jazykem s jasnými politickými postoji*³, nenabídne explicitní srovnání obou přístupů na konkrétních formulacích. Při čtení tak zájemci o Štollovu mentalitu budou muset sáhnout po jeho původních dílech, jež nejsou předmětem Čurdovy analýzy. Nezapomínejme v tomto ohledu, že například pro kulturní dějiny by takový přístup znamenal velmi mnoho. Zvláště podíváme-li se na problematiku v kontextu faktu, že Štollova interpretace jeho oblíbených autorů, např. S. K. Neumanna nebo Jiřího Wolкера, zanechala na vnímání děl těchto osobností výraznou stopu. Podobně se čtenář nedozví nic o Štollově roli editora a zároveň vykladače textů Julia Fučíka a dalších autorů označených za „vzorové“ či „progresivní“. Autor sice zmiňuje skutečnost, že například Fučík jmenoval Štolla „strážcem“ své „literární závěti“, ale nenabízí rozbor Štollových zásahů do Fučíkových textů či mechanismus výběru klíčových knih pro reedice. Platí to zvláště o otázce Štollova podílu na úpravách textu Fučíkovy *Reportáže, psané na oprátce*, která měla pro československý socialismus důležitý symbolický význam. Z řečeného se vymyká pouze jediná výjimka, a tu představuje celá kapitola, jež hledá vysvětlení procesu vzniku slavného Štollova referátu *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii* prezentovaného na konferenci Svazu československých spisovatelů v roce 1950, ve kterém Štoll hodnotí a uzavírá meziválečné debaty o avantgardním umění mezi levicovými autory. Autor popisuje Štollovu pozici a rozebírá jeho vztah k různým tvůrcům a kritikům, ale ani zde není obnažen Štollův marxismus ve smyslu mentální výbavy ideologa. Za rozbor by stály jeho klíčové pojmy jako „víra“ a „optimismus“ například nástroji uvedenými do českých humanitních věd Vladimírem Macurou a jeho následovníky, třeba Vítem Schmarcem.⁴

Podobně i autorem tolik vyzdvihovaný generační aspekt Štollova příklonu ke komunismu by zasloužil důslednější argumentaci, jakkoliv obecně s tvrzením, že *jeho individuální osud zůstává i jednou ze silných generačních výpovědí příslušníka československé ztracené generace, z níž vzešlo tolik pozoruhodných tvůrčích osobností*⁵, nelze než souhlasit. Autor se například nezamýšlí nad tím, jak se tato generace lišila od té předchozí formující podobu československé radikální levice či od té následující, která měla silný vliv na reformistické proudy 60. let. Období Pražského jara, kdy byla Štollova publicistická, teoretická i politická činnost silně kritizována, se autor samozřejmě nemohl vyhnout. Spory s reformně naladěnými literáty a kritiky však neanalyzuje důsledně a omezuje se jen na konstatování faktu generační výměny. V poznámkovém aparátu bohužel chybí zmínky o dílech historiků, kteří vývoj československé levice již generační perspektivou analyzovali, i odkazy na zahraniční historiografii, jež otázky mentality komunistických elit či kulturní

3 Tamtéž, s. 83

4 Diskurzu stalinismu se věnuje paradigmatická kniha MACURA, Vladimír: *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Academia, Praha 2008; SCHMARC, Vít: *Země lyr a ocele. Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. Academia, Praha 2017.

5 ČURDA, Vojtěch: *Ladislav Štoll*, s. 402.

politiky stalinismu dlouhodobě tematizuje.⁶ Jejich výzkumy jsou cenné i pro popis československého či jen úzce pražského prostředí zvláště pro internacionální charakter, který byl pro komunistické hnutí jedním z definičních znaků.

Navzdory řečenému je však Čurdova kniha důležitým počinem pro bádání o československém socialismu a jeho kořenech. Její největší předností zůstává důkladný pramenný výzkum, zvláště práce s korespondencí a dalšími ego dokumenty z osobního Štollova archivního fondu, které autor využívá k rozklíčování formálních a neformálních vztahů mezi politiky, umělci a dalšími hráči na poli kultury. Čurda při zkoumání mocenských vazeb navazuje zejména na práce Jiřího Knapíka o zrodu socialistické kulturní politiky a dále je rozvíjí. Knihu lze také číst jako doklad faktu, že potřebný čas k archivnímu výzkumu vedl ke shromáždění detailnějších znalostí ohledně postojů členů stranického a obecně levicového prostředí. Zvláště to ilustruje Čurdova kritika, stejně jako návaznost na postupně zastarávající, ale v době svého vydání přelomovou, knihu Ladislava Cabady o meziválečných intelektuálech inspirovaných myšlenkami komunismu.⁷ Úctyhodná je i snaha pracovat s pamětníky, jež např. umožnila alespoň částečně rekonstruovat pohled studentů Vysoké školy politických a hospodářských věd na Ladislava Štolla jako vysokoškolského učitele či publikovat reflexivní esej Štollova vnuka rámuující jeho osobnost jako nositele slavného a v mnoha ohledech problematického rodinného dědictví. Díky Čurdově badatelskému nasazení vznikla pramenně bohatá fundovaná politická biografie napsaná s potřebnou vědeckou distancí od předmětu zkoumání. V mnoha ohledech se tento na empirii zaměřený přístup zasloužil o problematizaci jednostranného vnímání Ladislava Štolla jako ničitele české kultury za pomoci banální verze stalinského marxismu. Nicméně na intelektuální biografii tato postava stále čeká.

6 Z důležitých prací testujících generační model jako nástroj analýzy lze v české historiografii uvést monografii Lukáše Fasory věnující se vzniku Komunistické strany. FASORA, Lukáš: *Stáří k poradě, mládí k boji. Radikalizace mladé generace českých socialistů 1900–1920*. CDK, Brno 2015. Ze zahraniční literatury je v uvedeném kontextu inspirativní např. práce STUDER, Brigitte: *The Transnational World of the Cominternians*. Pgrave Macmillan, New York 2015.

7 CABADA, Ladislav: *Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900–1939*. ISE Institut, Praha 2000. Čurda se vůči této práci vymezuje – viz ČURDA, Vojtěch: *Ladislav Štoll*, s. 45.